

Krokek

Krokeks socken
Norrköpings kommun

Kulturmiljöenheten 2001

Värdetext för riksintresse KE 54 - Krokek enligt Riksantikvarieämbetets beslut 1997-08-18:

Motivering: Betydelsefull kommunikationsmiljö intill äldre vägsträckning med förhistorisk kontinuitet. Kloster- och kyrkomiljö från medeltiden kring Krokeks kyrkoruin.

Uttryck för riksintresset: Platsen var en anhalt för Eriksgatan vid landskapsgränsen. Franciskankloster omnämnt i början av 1400-talet, kyrkoruin och kyrkogård, gästgiveribebyggelse, gränsmarkering.

Bilder på framsidan:

"Långa längan" efter restaureringen våren 1979. Foto H. Wigertz. Östergötlands länsmuseum.

Ruinerna efter kung Fredriks kyrka. Foto B Cnattingius, 1930. Östergötlands länsmuseum.

Gränssten. Foto från 1927. Östergötlands länsmuseum.

Förord

När ett område klassas som riksintresse innebär det att kulturmiljön i området har ett värde av betydelse för såväl länet, som hela landet. I Sverige finns ca 1700 riksintressanta kulturmiljöområden. Ett 90-tal av dessa ligger i Östergötland. Riksintressena ska representera hela landets historia, från stenålder till nutid. De ska åskådliggöra hur vi genom århundraden utnyttjat naturens resurser, olika tiders näringsliv och sociala villkor, byggnadsskick samt estetiska ideal.

Riksintressebegreppet lagreglerades genom införandet av naturresurslagen (NRL) år 1987. Idag skyddas riksintressena av Miljöbalken. I 1 kap 1 § fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Vidare i 3 kap 6 § att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har ansvar att föra ut "statens anspråk" för kulturmiljövården och kommunerna ska redovisa dessa områden i sin översiktsplan, samt ange hur riksintresset ska tillgodoses i samhällsplaneringen. Alla har ett ansvar för kulturmiljön. I Kulturminneslagen 1 kap 1 § står "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla...". Riksintressen finns för flera sektorer, bl a naturvård och friluftsliv.

Syftet med denna rapport har varit att klargöra vad som konstituerar riksintresset, klarlägga riksintressets gränser samt uppmärksamma förändringar vilka kan medföra skada för kulturmiljön i riksintresset. Rapporten vänder sig till såväl länets kommuner, som hembygdsintresserade eller "kulturturister".

Projektet har en referensgrupp, där flera av Länsstyrelsens sektorer är representerade. Arbetet och sammanställningen av rapporten har utförts av Annika Toll på Länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Bengt Häger
Länsantikvarie

Innehåll

Riksintresse KE 54 - Krokek	5
Kulturlandskapet	6
Krokek - en viktig rastplats vid en gammal färdled	7
Krokeks kloster	9
Tre kyrkor och ett kapell i Krokek	10
Krokeks gästgiveri	12
Krokek - ett f d sockencentrum	15
Riksintressets gränser	16
Hur ska den riksintressanta kulturmiljön bevaras i framtiden?	16
Lagar som säkerställer riksintresset	17
Vårdplaner	18
Litteratur och andra källor	19

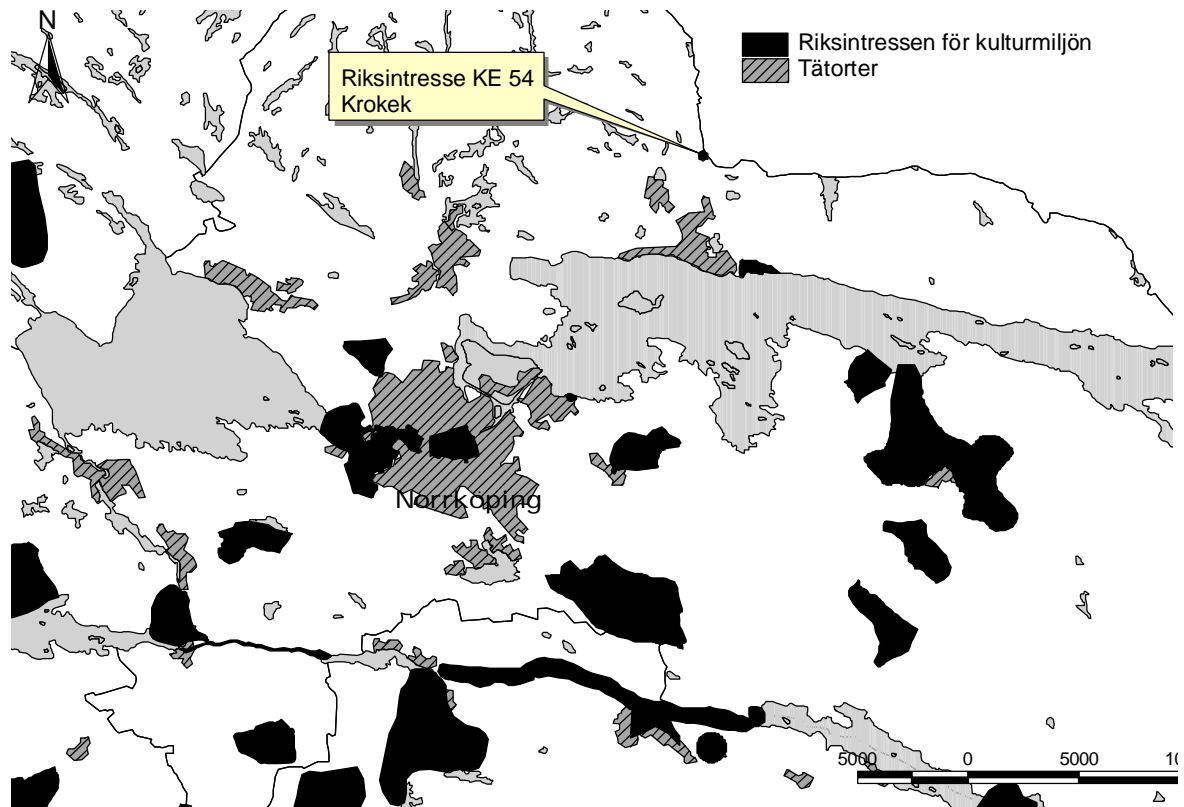
Bilagor:

Utdrag ur Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, Krokeks socken

*Medgivande Lantmäteriverket 1997. Ur GSD-Ekonomiska kartan diarienummer 507-97-884.
©Lantmäteriet, 2000. Ur GSD-Geografiska Sverigedata, Dnr: L2000/2620 E.*

Riksintresse KE 54 - Krokek

Krokeks gamla sockencentrum är beläget i socknens norra del, invid länsgränsen mellan Östergötland och Södermanland. Namnet Krokek lär komma av att en krokig ek tidigare var länsgränsmärke. Krokek ligger vid en gammal färdled, tillika eriksgatan, och har varit en viktig rastplats för resande genom de mörka kolmårdsskogarna. Här ligger ruinerna av de medeltida franciskanernas Vårfrukloster, ruiner efter en 1700-talskyrka samt Krokeks gästgiveri med anor från 1600-talet. Där vägen passerar länsgränsen, vid Krokbäcken, står två gränsstenar som ursprungligen uppfördes år 1684.

Kulturlandskapet

När Elias Brenner, assessor i antikvitetskollegium, år 1707 passerade Krokek beskrev han platsen så här:

”Orten i sig är intet obehaglig, helst emedan hela Kolmordsskogen på bägge sidor om klostret består av vild skog, höga berg och stenklippor samt ofruktosam jord, där ingen människa bor; varemot vid klostret finns åker, ängar och annan nyttig betesmark.”

Det är en beskrivning som stämmer väl överens även med dagens förhållanden. Omgivet av skog ligger Krokek med sina öppna marker som en glänta i skogen.

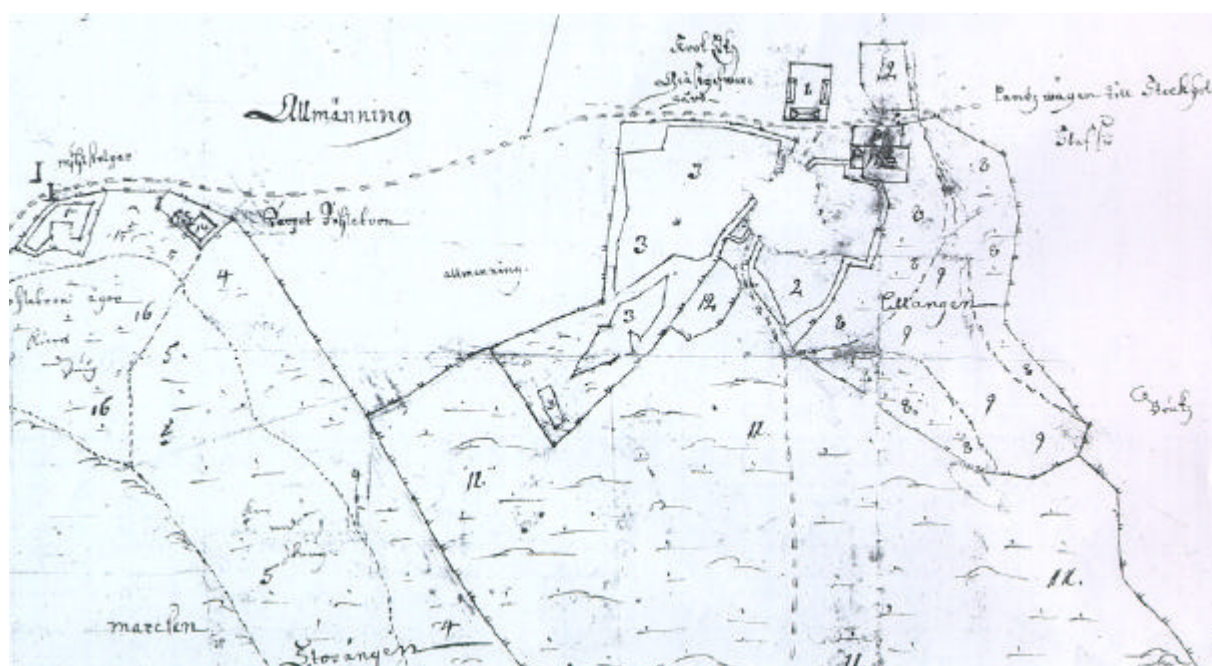

Ödekyrkogården som den såg ut före renoveringen 1972. Foto Arne Gustavsson. Östergötlands länsmuseum.

År 1716 upprättades en karta över Krokek (se sid 7). Kartan visar att området närmast söder om kyrkogården och gästgiveriet bestod av åkermark. Längs bäcken i öster sträckte sig en långsmal äng och i väster låg Storängen. Marken söder om åkrarna uppges vara skogig betesmark. Två kalvhagar är markerade i området, liksom en större allmänning i nordvästra hörnet av ägorna. Idag nyttjas de öppna markerna uteslutande som bete.

Den bebyggelse som är markerad på 1700-talskartan, förutom kyrkan, består av gästgivargården med mangårdsbyggnad, samt östra och västra längan. I väster, söder om vägen, finns ett torp.

Dagens gästgivargård utgörs av manbyggnad från mitten av 1800-talet (dock förändrad i samband med en renovering 1951-52), samt Långa längan (östra längan) som är den enda bevarade delen av ursprungliga gästgivargården. Gästgivargårdens stora ekonomibyggnader ligger söder om gården, vid vägen mot Sandviken. Av övrig bebyggelse finns endast det gamla ålderdomshemmet i södra delen av riksintresset och ett torp i västra delen, vilket kan ha sitt ursprung i ovan nämnda 1700-talstorp.

Karta över Krokek från år 1716. Lantmäteriet i Linköping, akt 19.

Vägsträckningen är ännu i stort densamma som på 1700-talets karta. Enligt uppgift ska Gamla stockholmsvägen ha flyttats ett stycke söderut, närmare kyrkoruinen, år 1927.

Krokek - en viktig rastplats vid en gammal färdled

Att färdas genom den stora, mörka kolmårdsskogen kunde vara farligt förr i tiden och det var säkert med lättnad de resande anlände till Krokek. Klostret, som omnämns första gången i början av 1400-talet, fungerade som härbärke för de resande. Förmodligen har det redan långt innan klostret tillkom funnits ett enkelt härbärke här vid Krokbacken.

Under medeltiden var kolmårdsleden en del av kungens eriksgata. Enligt Upplandslagens konungabalk skulle södermanlänningarna följa kungen genom sitt land till Svintuna, där

östgötarna mötte och utbyte av gisslan skulle ske. Den centrala delen av Krokeks socken, från Södermanlandsgränsen i norr till Bråviken i söder, har under långa tider gått under namnet Svintunabygden.

Under reformationen drogs klostret in till kronan och så småningom övertogs klostrets funktion som härbärke av Krokeks gästgivaregård. Var den första gästgivaregården låg är oklart. Förmodligen flyttades gästgivaregården till nuvarande plats då Stora Kolmårdsvägen (gamla Stockholmsvägen) stod färdig på 1640-talet. Vid denna tid genomfördes ett storstilt vägförbättringsprojekt i takt med att trafiken i landet ökade. I stormaktstidens Sverige var ett fungerande vägnät av största vikt. Samtidigt genomgick landets gästgiverisystem en genomgripande omorganisation. Krokeks gästgivaregård omnämns första gången år 1649.

Gamla Stockholmsvägen är markerad på de Rogiers karta över östra Östergötland från år 1653. Vägen kommer från nordost och passerar gränsen vid Kroksbäcken. Därefter följer vägen gamla E4:an mot Strömsfors, där den viker av västerut och fortsätter mot Åby. Där vägen passerar länsgränsen, vid Kroksbäcken, restes 1684 två gränsstenar av sandsten, med följande inskription: ”*Östergötland tager sin begynnelse wid denna beck och är thenna steen anno 1684 opprättat af tåvarande landshöfdingen Axel Stålar*”. Enligt folktraditionen ska stenarna vara huggna av David stenhuggare från Marmorbruket. I slutet av 1800-talet flyttades stenarna till Skansen i Stockholm, men återfördes i samband med vägomläggningen år 1927. Den gamla vägbanan flyttades då närmare kyrkoruinen.

Då stambanan mellan Nyköping och Norrköping stod klar minskade resandet på gamla Stockholmsvägen. När så församlingens kyrka brann 1889, beslutades att den nya skulle uppföras i södra delen av socknen. Därmed förlorade Krokek sin betydelse som sockencentrum. Under andra hälften av 1800-talet och början av 1900-talet fungerade gästgiveriet som luffarhärbärke, innan det slutgiltigt lades ned 1933.

Gränssten vid länsgränsen mot Södermanland. Foto 1927. Östergötlands länsmuseum.

Krokeks kloster

Krokeks kloster omnämns första gången år 1440 i ett testamente av Holmsten Johansson (Rosenstråle). Klostret tillhörde franciskanerorden och var helgat åt jungfru Maria, därav namnet Vårfrukloster. Franciskanermunkar skulle enligt sin ordensregel till stor del leva av allmosor som "tiggarmunkar". De skulle framför allt predika, mottaga bikt, undervisa och vårda sjuka. Det kan därför tyckas märkligt att franciskanerna slog sig ned i en glest befolkad skogsbygd, men detta faktum understryker platsens betydelse vid en viktig färdled. Många resande passerade Krokek och för munkarna blev det en viktig uppgift att ge mat och husrum åt dessa. Sannolikt ersatte Vårfrukloster ett ännu äldre härbärke vid denna plats.

Om klosteranläggningen är inte mycket känt. De skriftliga källorna är få och arkeologiska undersökningar har inte utförts i området. Rester av klosterkyrkan ligger på nuvarande ödekyrkogården. Förutom kyrkan måste här ha legat byggnader som användes som sovsal, matsal, kök, gästhärbärke och samlingsal.

Klosterområdet tycks ha sträckt sig en bra bit utanför den nuvarande södra kyrkogårdsmuren. Här finns två ruiner och flera fynd av murar har gjorts vid uppodling, liksom när man har öppnat gravar på den nuvarande ödekyrkogården. Söder om kyrkogårdsmuren påträffades 1903 en stenlagd gata under jordytan. Gatan ledde i riktning mot Kroksbäcken och förmodligen mot den bro som en gång fanns här. Vid samma tillfälle påträffades, nära muren, kolnat virke och förkolnade rester av korn. Resterna av byggnaden tolkades som en nedbrunnen förrådsbyggnad (Samzelius, 1965).

Klosterruinerna finns avbildade i en skissbok av Mathias Palbitzki, från mitten av 1600-talet. Av bilden framgår att klosterkyrkan har legat innanför och parallellt med nuvarande norra kyrkogårdsmuren. Koret med absid låg i öster och ingången i väster.

Förutom munkar fanns i klostret även lekbröder. Dessa hade ej avlagt munklöfte och ägnade sig uteslutande åt praktiskt arbete. Tillsammans med munkarna drev de t ex koppargruvan vid Viksjön. Vid norra änden av sjön Gullvagnen, nordväst om klostret, hade de ett vattendrivet verk (förmodligen en sågkvarn). Genom uppdamning hade ett betydande fall skapats i sjön. Vattenståndet reglerades med hålldammar, Munkdammarna, som ännu kan ses i kärnkanten. Även Svintuna kvarn låg under klostret, där munkarna själva kunde mala sin spannmål samt få inkomster genom att mala säd åt bönderna i trakten (Samzelius, 1965).

Genom skriftliga källor vet man att klostret genom testamenten och gåvor fått både lös och fast egendom, bl a en del gårdar. Då klostret efter reformationen övergick i kronans ägo gavs det år 1538 som förläning åt f d strängnäs biskopen Magnus Sommar och de bröder som så önskade fick bo kvar. Förmodligen fungerade klosterbyggnaderna som härbärke ytterligare en tid. År 1545 var emellertid klostret ödelagt enligt de skriftliga källorna.

Den ruin och ödekyrkogård som idag ligger på platsen är rester efter kung Fredriks kyrka från år 1747. Som byggsten vid detta kyrkobygge användes det som fanns kvar av de gamla klostermurarna.

Tre kyrkor och ett kapell i Krokek

Den äldsta kända kyrkan på platsen är klosterkyrkan på klosterområdet. Grunderna efter denna uppmättes 1643 av Jonas Rhezelius. Skissen, som finns i ATA, visar att kyrkan var byggd i romansk stil och alltså bör vara anlagd ett par hundra år före klostret. Långhuset var nästan fyrkantigt och koret långsträckt med absid. Kyrkans storlek talar för att den också har använts som sockenkyrka (Cnattingius, 1990). Bland inventarierna, som bevarats till våra dagar, kan nämnas ett broderi till en mässhake av nederländsk tillverkning från 1500-talet. Broderiet finns i Statens historiska museum.

Efter det att klostret ödelagts vid reformationen uppfördes enligt Broocman ett mindre kapell invid det gamla klostrets ruiner: ”år 1545, sedan klostret varit ödelagt, lät Filip Mårtensson här bygga ett litet träkapell” (Broocman, 1760). Filip Mårtensson hade samma år blivit förordnad till fogde över Krokeks kloster och gård. Av skriftliga källor vet vi att Johan III år 1587 skänkte koppar för gjutning av en ringklocka till kapellet. Enligt Anders Rhyzelius (1740) ska detta kapell ha varit litet och fattigt.

År 1592 fick Johan III:s änka, Gunilla Bielke, Bråborgs herrgård som änkesäte. Till hennes underhåll hörde även Krokek och klosterjorden. Änkedrottningen lät 1594 riva Filip Mårtenssons kapell och uppförde en åttkantig centralkyrka av trä med sakristia och vapenhus. Taket, som sannolikt var klätt med spån, hade en lanternin som var krönt av en hög spira. Kyrkan uppfördes söder om klosterruinerna och kallades Gunillakyrkan. Kyrkan, som finns avbildad i Eric Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna*, har av Bengt Cnattingius bedömts som en av de märkligaste i stiftet (1990).

Drottning Gunilla lät pryda och förse sin kyrka med nödvändig kyrkoskrud och skänkte bl a en förgylld kalk. I Krokeks nuvarande kyrka förvaras ett konsthistoriskt intressant kalkkläde från 1500-talets slut eller 1600-talets början. Denna broderade duk bör ha tillhört de inventarier som prydde Gunillakyrkan.

Gunillakyrkan avbildad i Eric Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna, år 1675.

År 1747 var Gunillakyrkan så fallfärdig att församlingen beslöt riva den och uppföra en ny av sten på samma plats. Biskop Andreas Rhyzelius gjorde själv en ritning till kyrkobygget. Den nya kyrkan fick sitt namn av kung Fredrik I, som beviljade fyra kollektor över hela landet till kyrkobygget. Kyrkan bestod av ett rektangulärt långhus med trätunnvalv, rakt avslutat kor och sakristia åt norr invid koret. Över västra ingången uppfördes ett torn med spetsig spira. Kyrkan finns avbildad bl a av Nils Månsson Mandelgren på 1850-talet.

Ruinerna efter kung Fredriks kyrka, som den såg ut år 1930. Foto B. Cnattingius. Östergötlands länsmuseum.

Den 28 april 1889 brann Kung Fredriks kyrka. Branden orsakades av gnistor som antände taket när man eldade för att värma upp inför högmässan. Snabbt bestämdes att en ny kyrka skulle uppföras, men diskussioner om var kyrkan skulle ligga gjorde att det dröjde sex år innan det nya kyrkobygget kunde påbörjas. Den nya kyrkan uppfördes vid Bråviken, i Sandviken, där merparten av församlingens medlemmar nu bodde.

På ruinkullen finns idag närmare ett femtiotal gravstenar från 17- och 1800-talen. I Östergötlands läns museums arkiv finns en förteckning över gravstenarna (upprättad av Anders Lindahl, 1967).

1972 genomfördes omfattande arbeten med att ”konservera” ruinen efter Kung Fredriks kyrka. Syftet var att iordningsställa ruinen för friluftsgudstjänster, vilket innebar bl a att de ännu kvarstående gavlarna revs p g a rasrisk. Arbetet skedde under ledning av Anders Lindahl, Östergötlands läns museum.

Krokeks gästgiveri

Krokeks gästgivaregård omnämns första gången år 1649. Det sker i landshövding Skyttes förteckning över gästgiverier i Östergötland. Krokeks gästgivaregård var på sin tid ett av de största gästgiverierna på Östergötlands landsbygd. Gästgivaregården ödelades vid ryssarnas härjningar år 1719. Av de byggnader som sedan uppfördes är idag endast delar av den så kallade Långa längan bevarad.

Gästgivaregården med Långa längan till vänster i bild. Foto S Wallin. 1931. Östergötlands länsmuseum.

Den gästgivaregård som omnämns på 1600-talet ersatte förmodligen en äldre och mindre anläggning. Denna kan ha legat ett hundratal meter åt nordost, där vägen korsar Kroksbäcken. Nuvarande plats bebyggdes troligen på 1640-talet, då gamla Stockholmsvägen anlades.

Gästgivaregården var ursprungligen uppbyggd som en fyrlängad gård kring en ca 85 x 40 m stor, stenlagd gårdsplan. Vägen ledde förmodligen in på gårdsplanen, som med portar kunde stängas för natten. Gårdsplanen begränsades i norr av ett stall med plats för 20 hästar och i väster och öster av två långa byggnader - östra och västra längan. Av dessa finns endast delar av östra längan kvar - numera kallad Långa längan. Stallet är rivet och den västra längan, som upptogs av vagnbodar, revs under första världskriget till licensfri ved (Nordenfalk, 1931). Norr om gården ligger ett par husgrunder, som visar gästgivaregårdens storlek en gång i tiden.

Mangårdsbyggnaden till Krokeks gästgivaregård är idag en faluröd, panelad byggnad från mitten av 1800-talet. Byggnaden har dock fått en förändrad karaktär vid en genomgripande renovering i början av 1950-talet, då bl a fönstren byttes mot moderna med hela rutor.

Gästgivargården med den numera rivna västra längan. Foto S Wallin, 1931. Östergötlands länsmuseum.

Krokeks gästgivaregård. Mangårdsbyggnaden med den numera nedbrunna östra flygeln. Foto B. Cnatingius, 1930. Östergötlands länsmuseum.

Fram till år 1949 hade mangården en flygelbyggnad åt öster, vilken brann ned detta år. Flygelns bottenvåning upptogs dels av bostad åt hållkarlen, som var förman för kuskarna och ansvarig för att skjutsarna gick ut i tid och dels några rum för resande. I övre våningen låg prästkammaren, som sannolikt endast användes tidvis.

Den bevarade östra längan (Långa längan) uppfördes troligen efter ryssarnas härjningar 1719. Längans södra del är den äldsta och uppförd i timmer. I denna del finns en kroglokal, en kammare åt krögaren och förr fanns även några rum för övernattande gäster. Den norra delen av längan är yngre och innehåller stall. Denna del är uppförd av stående brädor.

Södra delen av Långa längan. Foto, Norrköpings Stadsmuseum.

Kroglokalen i Långa längan har ingång från byggnadens baksida och innehåller också krögarens kammare. Gästgivaren hade utskänkningsrätt sedan 1638 och krogrörelsen var säkerligen den mest inkomstbringande verksamheten. Brännvinet tillverkades på gården och bränneriet låg på samma plats som nuvarande gamla ålderdomshemmet, i södra delen av riksintresset. Platsen kallas ännu Bränneribacken.

På gården fanns också en separat krogstuga. Den låg ett 50-tal meter väster om huvudbyggnaden, för att ej störa de övernattande gästerna. Där fanns det också ett rum avsett för kuskar från de kringliggande skjutsskyldiga gårdarna. När gästgivargårdarnas egna hästar gått ut skickades nämligen bud till någon av de närliggande gårdarna som hade skjutsningsskyldighet.

I krogen finns ett äldre skåp bevarat, där brännvin och öl förvarades. På gaveln av detta skåp har plåtslagare G. Berggren präntat att han år 1792 var på väg till Norrköping från Stockholm. Även i taket finns ett flertal namn som de övernattande gästerna skrivit med blyerts, framför allt från andra hälften av 1800-talet och början av 1900-talet.

Utanför östra längan låg betesmark, den s k ryttarehagen. Där kunde ridande resenärer med egna hästar släppa dessa på bete, medan de själva erhöll rum och förplägnad i gästgivar-

gården. Vanligen övernattade flera resande i samma rum. Alla gäster antecknades i en resandebok, som på bestämda tider insändes till Länsstyrelsen. Här hade de resande rätt att själva införa anmärkningar på mat, logi och betjäning, samt om de fått vänta längre på skjuts än vad gästgiveristadgan bestämde (Engström, 1965).

Långa längan renoverades i slutet av 1970-talet och iordningsställdes till övernattningsställe för de vandrande på Sörmlandsleden. I samband med detta uppfördes också en grill- och kokplats under tak, ca 50 meter öster om Långa längan.

Gästgivargårdens ekonomibyggnader ligger ca 100 meter söder om mangårdsbyggnaden och på ömse sidor om vägen mot Sandviken. De är uppförda i traditionell stil omkring år 1925 och hade då plats för fem hästar och 24 nötkreatur.

Krokek - ett f d sockencentrum

Fram till i slutet av 1800-talet fungerade Gamla Krokek också som sockencentrum. Där låg, förmodligen sedan tidig medeltid socknens kyrka. Här fanns sockenstugan, den första skolan och socknens första ålderdomshem.

Skolan uppfördes år 1847 och var belägen strax norr om kyrkan och intill gästgivargården. På platsen finns idag garage och några enklare byggnader som används som verkstad. Skolan lades ned 1907 och skolhuset flyttades till Strömsfors.

Krokeks gamla ålderdomshem finns kvar i Krokek, vid vägen mot Sandviken (ca 200 meter söder om gästgivargården). Byggnaden uppfördes omkring 1874 och har ljust spritputsade fasader, fönster som är sexdelade och sadeltak med tvåkupigt tegel. På framsidan finns en mindre veranda. På tomten ligger dessutom ett mindre bostadshus, ursprungligen från omkring 1910. Huset är panelat och rödfärgat med sexdelade fönster och tegeltäckt sadeltak.

Väster om Krokeks gästgivaregård finns ett torp, Grebo. Om detta torp har sitt ursprung i det som återfinns på 1716 års karta är svårt att avgöra. De är markerade på ungefär samma ställe, men på olika sidor om gamla Stockholmsvägen. Vi vet dock att vägen har byggts om på 1920-talet och det kan hända att vägen vid detta tillfälle drogs söder om torpet. Grebo är en enkelstuga med inbyggd veranda. Fasaden har liggande rödfärgad panel, med sexdelade fönster och tegeltäckt sadeltak (tvåkupigt tegel).

Sedan Kung Fredriks kyrka brunnit år 1889 och den nya kyrkan efter mångårig diskussion slutligen uppfördes vid Bråviken, i Sandviken (nuvarande Kolmården), miste Gamla Krokek sin betydelse som sockencentrum.

Krokeks socken har under långa tider varit annex till Dagsbergs socken. Under en kort period på 1600-talet var Krokek eget pastorat men återgick till att bli annex, förmodligen för att socknen var för fattig att avlöna sin kyrkoherde - gårdarna var små och tiondet blev magert. Sedan år 1895 är Krokek dock eget pastorat.

Riksintressets gränser

Riksintressets gränser föreslås i detta arbete utvidgas något för att innefatta en större del av det öppna landskap som utbreder sig söder om Krokeks gästgivargård och ödekyrkogård. På så vis innefattas också Krokeks gamla ålderdomshem i riksintresset (i dess södra del). Denna byggnad var ett viktigt inslag i det sockencentrum som Krokek en gång utgjorde.

Helstreckad svart linje utgör den nya gränsen, streckad grå linje den äldre. Skala 1:10 000.

Hur ska den riksintressanta kulturmiljön bevaras i framtiden?

Krokek ligger som en öppen glänta, omgiven av Kolmårdsskogen i alla väderstreck. Förr utbreddes sig åkrar, ängar och betesmarker söder om gästgivargården och ödekyrkogården. Idag nyttjas marken uteslutande för bete och endast odlingsrösena påminner om de åkrar och ängar som fanns här förr. Det är mycket viktigt för områdets karaktär att dessa öppna ytor ej tillåts att växa igen.

Det är inte mycket av den äldre bebyggelsen som kvarstår i Krokek, desto viktigare är det att den som finns bevaras. Gästgivaregårdens ”Långa längan” är självklart viktig att bevara, men också det gamla ålderdomshemmet från 1874. Byggnaden, som tidigare inte innefattades av riksintresset, var en viktig del av det gamla sockencentrum som Krokek utgjorde fram till början av 1900-talet. Vid kommande renoveringar är det viktigt att beakta byggnadens historia och karaktär.

I betesmarken söder om ödekyrkogården finns två klosterruiner. Genom åren har flera murrester, förkolnat trä och en stenlagd gata påträffats i hagen, vilket visar att fornlämningsområdet är betydligt större än det man ser ovan mark. Vid eventuella ingrepp i marken krävs därför tillstånd enligt kulturminneslagen.

Lagar som säkerställer riksintresset

I **Miljöbalken** 1 kap 1§ fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Vidare i 2 kap 6 § att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Miljöbalken rymmer också ett skydd för så kallade biotoper – alleér, odlingsrösen, stenmurar, åkerholmar, källor och våtmarker i jordbruksmark samt pilevallar. Arbetsföretag som kan skada skyddsvärda biotoper får inte utföras.

Kulturminneslagen (kap 1) slår fast att ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.”

Kulturminneslagen (kap 2) skyddar alla fornlämningar och det är förbjudet att ”utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt skada en fast fornlämning”. Detta innebär att vid alla markingrepp, som ligger nära en fast fornlämning, kräver Länsstyrelsens tillstånd. Länsstyrelsen beslutar om en arkeologisk utredning eller förundersökning är nödvändig för att fastställa om fornlämning kommer att beröras eller ej. Om en tidigare okänd fornlämning påträffas under arbete, ska arbetet omedelbart avbrytas och Länsstyrelsen kontaktas. På Östergötlands länsmuseum i Linköping, Norrköpings Stadsmuseum och Länsstyrelsen i Linköping kan man få hjälp med utdrag ur fornminnesregistret och kopior på ekonomiska kartan, där registrets fornlämningar markerats. Observera att den tryckta ekonomiska kartan inte är fullständig vad gäller antalet fornlämningar.

Vad gäller nybebyggelse eller ombyggnad av befintlig bebyggelse anger **Plan- och bygglagen** (kap 3) att nya byggnader ”ska placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt **med hänsyn** till stads- eller kulturlandskapsbilden och till natur- eller kulturvärdena på platsen. Byggnader ska ha en yttre form och färg som är lämplig för byggnaderna som sådana och ge en god helhetsverkan”. Vidare sägs att ”tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad skall utföras **varsamt** så att byggnadens särdrag och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara”. För rådgivning i byggnadsärenden kan man, förutom till Norrköpings kommuns bygglovkontor, vända sig till Östergötlands länsmuseum i Linköping eller till Norrköpings Stadsmuseum.

Enligt plan- och bygglagen (kap 1 och 4) ska varje kommun ha en aktuell **översiktsplan**. I översiktsplanen ska anges hur kommunen avser att tillgodose riksintressena. Särskilda **områdesbestämmelser** kan användas för att skydda kulturmiljön inom riksintresset.

Vårdplaner

Ödekyrkogården och platsen med de två gränsstenarna (fornlämning 28 och 29) vårdas av Krokeks församling. Parkeringsplats och kulturhistorisk skylt i A3-format finns. Vårdplan nr 11, Länsstyrelsen.

Litteratur och andra källor

- Broocman C F   Beskrifning öfver the i Östergötland befintlige Städer, Slott,
Soknekyrkor, Soknar, Säterier....Norrköping. 1760.
- Cnatingius B   Krokeks kyrka. Linköpings stifts kyrkor. 1990.
- Engström T   De fyra kyrkorna i Krokek.
Gästgiveriet och Gästgivargårdarna.
Samfärdsleder och samfärdsel.
Samtliga artiklar ur Kolmården - Kommunen. Hembygden.
Del I och II. Motala. 1965.
- Nordenfalk E   Gästgivargårdar och stråkvägar i 1600-talets Östergötland.
Meddelande från Östergötlands Fornminnes- och
museiförening 1931-32. Linköping.
- Ridderstad A   Östergötlands beskrivning 2:2. Stockholm.1918.
- Samzelius M   Krokeks kloster eller Vårfrukloster på Kolmården.
Kolmården - Kommunen. Hembygden. Del I. 1965
- Andersson E/
Thorén G   Krokeks socken. Sveriges bebyggelse. Del IX.

Övriga källor

Handlingar i topografiska arkivet, Östergötlands läns museum.

Akter i Lantmäterienheten, Linköping

Krokeks sn:

Nr 19. Krokek i Krokek Sockn, Lösing härad och Östergötland öfver 2ne Frälsehemman.
Anno 1716.

Bilaga 1

Fornlämningar enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesregister. Krokeks socken. Ekonomiska kartan blad 0 96 16.

- 28 Kyrkoruin, klosterruiner samt ödekyrkogård.
29 Gränsstenar (2) med följande text (på båda stenarna):

Östergötland
tager sin begünnelse
wid denna beck och är
denna steen anno 1684
oprättat af tåwarande
Landshöfdingen
Axel Ståhlarm

- 52 Krokeks gästgivaregård